

УДК 94(420):327.061+94(420):328.132.4[329.11+329.12]

ББК 63.3(4 Вел)64-6

Андрій Грубінко

Європейська політика Великої Британії після приходу до влади коаліції консерваторів і ліберальних демократів

У статті розглянуто партійно-політичний досвід реалізації європейської політики Великої Британії в останній чверті ХХ – на початку ХХІ століття. Основну увагу приділено аналізу партійних ідеологічних установок, програмних пунктів головних політичних партій напередодні парламентських виборів 2010 р., політики коаліційного уряду у сфері європейської інтеграції.

Ключові слова: *європейська політика, євроінтеграція, Велика Британія, консерватори, ліберальні демократи.*

Парламентські вибори у Великій Британії 6 травня 2010 р. започаткували новий політичний цикл розвитку країни. Після 13-річного правління лейбористів до влади повернулася Консервативна партія, яка отримала більшість в Палаті громад, а її лідер Девід Кемерон став прем'єр-міністром. Однак, отримавши першість з 306 мандатами, консерватори не здобули необхідних 326 депутатських місць (всього в Палаті громад 650 місць) для абсолютної більшості, що дало б їм змогу сформувати однопартійний уряд. Тому 11 травня 2010 р. оголошено формування коаліційного уряду за участю Консервативної партії і Партії ліберальних демократів. Лідер останньої Нік Клег обійняв посаду заступника прем'єр-міністра. Країна вперше з 1945 р. отримала коаліційний уряд, що порушило політичну традицію однопартійного формування Кабінету міністрів. Вперше з 1974 р. обрано «підвішений парламент», де жодна з партій не має абсолютної більшості. Політичний істеблшмент

© Грубінко А., 2012

Грубінко Андрій Васильович - кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету.

країни пережив істотне оновлення, адже одразу 150 депутатів попереднього парламенту не виставляли свої кандидатури на виборах.

Новий уряд отримав від лейбористів непростий спадок, що включає ряд стратегічних проблем. На внутрішньому рівні – глибока економічна криза з безпрецедентним для країни дефіцитом державного бюджету, проблема імміграції, незавершеність реформування політичної системи. На зовнішньому – можливість подальшого збереження статусу регіональної держави з глобальними амбіціями, що передбачає одночасне балансування в системі відносин ЄС – США як традиційного носія духу євроатлантичної солідарності і виконання значних зобов'язань, взятих попередниками в рамках чергового етапу інституційно-функціональної розбудови Європейського Союзу. У цьому контексті є актуальним дослідження партійних ідеологічних установок, програмних засад і особливостей політики коаліційного уряду консерваторів – ліберальних демократів у сфері європейської інтеграції, аналіз перспектив європейської політики Великої Британії, що й становить мету цієї статті.

Дослідженню проблем європейської політики Великої Британії приділили увагу ряд вітчизняних і чимало зарубіжних вчених. Однак в контексті теми статті нас цікавитимуть насамперед публікації з питань еволюції програм, внутрішньо- та міжпартійних дискусій, конкретної діяльності провідних політичних партій країни щодо євроінтеграції та участі Британії у процесі розвитку ЄС. Партійно-політичному впливу на європейську політику Великої Британії у вітчизняній науковій літературі приділено незначну увагу. Відзначимо роботи українських дослідників Н. Яковенко¹, В. Крушинського², В. Неприцького³, Л. Ямпольської⁴, Т. Гогунської⁵, І. Храбана⁶. Значно більшим є доробок російської школи британістів, представлений класичними працями С. Перегудова⁷, Н. Капітонової⁸, Ал. Громико⁹, А. Терентьева¹⁰, дослідженнями представників молодшої хвилі російської британістики (А. Валуєва¹¹, Д. Брункевіча¹², Л. Кузьмічової¹³, А. Морозова¹⁴ та ін.).

Серед численних праць британської історіографії відзначимо публікації, присвячені аналізу європейської політики урядів консерваторів (М. Белофф¹⁵, Ч. Грант¹⁶, Ст. Джордж¹⁷, А. Форстер¹⁸) і лейбористів (П. Вільямс¹⁹, Т. Еш²⁰, Ф. Деніелс²¹, А. Селдон²²). Окремо відзначимо роботи дослідників зовнішньої політики Великої Британії (А. Гембл²³, Дж. Сміт²⁴, К. Пілкінгтон²⁵, Дж. Янг²⁶ та ін.).

Основу джерельної бази дослідження склали опубліковані програмні документи політичних партій, які увійшли до урядової коаліції у 2010 р., програма її діяльності, офіційні урядові і парламентські матеріали, матеріали ЗМІ, політична аналітика, мемуарна література.

Зосередження уваги на позиції консерваторів при вивченні європейської політики нового британського уряду є природнім, адже саме їх представники, що здобули основні посади в коаліційному складі Кабінету міністрів, очолили Міністерство закордонних справ (У. Хейг) та Міністерство з питань Європи (Д. Лідінгтон). Ліберальним демократам виділено 20 посад переважно нижчого міністерського рангу. Тому можемо стверджувати, що насамперед на виконавчому рівні консерватори отримали вирішальні важелі впливу на реалізацію зовнішньої політики держави.

За Консервативною партією Великої Британії (далі – КПВБ) закріпився стійкий імідж євроскептичної політичної сили, чому значною мірою сприяла жорстка і непоступлива європейська політика урядів М. Тетчер у 1980-х роках. Однак історичний досвід другої половини ХХ ст. засвідчує, що саме у періоди правління консерваторів відбулися знакові події на її євроінтеграційному шляху.

Британська зовнішньополітична доктрина «трьох сфер впливу», сформульована у післявоєнні роки У. Черчиллем, відводила Європі третє місце після Британської Співдружності націй і США. Сам У. Черчилль, ставши натхненником концепції «Сполучених Штатів Європи», не бачив Британії у їх складі, відвівши їй роль глобального учасника міжнародних відносин. Однак з ліквідацією британської імперської могутності і посиленням інтересу

США до євроінтеграції глобальний статус Сполученого Королівства відійшов у минуле. Участь в континентальній інтеграції мала на меті компенсувати втрату глобального статусу Британії через участь в ЄЕС, а також розглядалася як засіб досягнення противаги франко-німецького тандему в міжнародних справах. Тому переорієнтацію зовнішньої політики держави на європейський напрям можна розглядати як адаптацію до нових міжнародних реалій²⁷.

Вперше заявку про вступ до ЄЕС Велика Британія подала у 1963 р. за часів консервативного уряду Г. Макміллана. Однак внаслідок двічі поспіль накладеного вето Франції цей акт відбувся лише у 1973 р. під час правління консервативного уряду Е. Хіта. Тривалий політично складний процес набуття членства в ЄЕС породив гострі суспільно-політичні дискусії. Як засвідчила політична історія Британії наступних десятиліть найгостріші суперечки з європейських питань відбувалися всередині КПВБ. Внутрішньопартійне протистояння угруповань т. зв. «євроскептиків» і «єврооптимістів» коштувало як мінімум посад декільком міністрам різних урядів та прем'єрських портфелів М. Тетчер і Дж. Мейджору, а як максимум – непривабливого іміджу Британії на континенті як незручного партнера, який завжди має окрему специфічну позицію.

Реструктурування британського політичного простору внаслідок ідеологічного віддалення єврооптимістів та євроскептиків поглибилось у 1980-х рр., що стало реакцією на політику урядів М. Тетчер і виявило міжпартійний характер, породивши ознаки розколу в рядах провідних політичних сил. Теза британських євроскептиків про те, що участь країни у поглибленні інтеграції зашкодить її суверенітету і незалежності опонувала застереженню єврооптимістів, що обмеження участі Британії в євроінтеграції може зашкодити розвитку економіки, знизити вплив країни на міжнародні відносини і відкинути її на периферію світової політики²⁸.

За часів урядів М. Тетчер набули завершеності концептуальні підходи британського політикуму до євроінтеграції, в основі яких лежать принципи держа-

воцентризму, міждержавного характеру інституційного функціонування Співтовариства, пріоритетності атлантичних зобов'язань, доцільності розширення євроінтеграції за рахунок приєднання нових держав. Консерватори закріпили практику політики вибірково-секторальної участі в євроінтеграції. Уряд гальмував поглиблення європейської співпраці в інституційній, валютно-фінансовій, соціальній, гуманітарній, військово-політичній сферах.

У роки правління консервативних урядів Дж. Мейджора (1990 – 1997 рр.), який мав репутацію поміркованого політика-єврооптиміста, відбувся відхід від крайнього тетчеризму зі збереженням його основних цінностей. Однак після підписання Маастрихтського Договору про Європейський Союз у 1992 р. розпочалося загострення внутрішньопартійного протистояння в рядах КПВБ. Підтримані урядом важливі новації (розширення повноважень європейських інституцій, запровадження єдиного громадянства, спільних політик ЄС у сферах зовнішніх відносин і безпеки, юстиції і внутрішніх справ, європейський валютний союз) викликали жорстку реакцію радикального угруповання партії. Його неформальний лідер баронеса Тетчер назвала дії Кабінету міністрів зрадою²⁹.

Вихід Великої Британії з європейського механізму обмінних курсів у вересні 1992 р., труднощі з ратифікацією Маастрихтського договору в парламенті остаточно розкололи КПВБ з європейських питань. Хисткі позиції Кабінету Дж. Мейджора, який був змушений маневрувати між полярними фракціями, наближення виборів сприяли поверненню до політики класичного тетчеризму. У передвиборчому маніфесті партії 1997 р. зазначено: «Уряд розглядає ЄС як партнерство націй. Ми хочемо бути в Європі, а не управлятися нею, і не дозволимо Британії стати частиною європейської федеративної держави»³⁰.

Впевнений прихід до влади команди «нових лейбористів» у 1997 р. зумовив сподівання на оновлення європейської стратегії Британії. Зовнішня політика урядів Т. Блера (1997 – 2007 рр.) стала складовою концепції «третього шляху», що передбачала активізацію європейської

політики під гаслами «Британія – частина Європи» та «Ми – міст між США і Європою». «Третій шлях» і стратегія «сполучного моста» за змістом стали модерною вівіскою для традиційного прагнення британських урядів втілити ідею глобальної ролі країни через її вихід на провідні позиції в євроінтеграційних процесах за допомогою «особливих відносин» зі США. Активна участь в поглибленні військово-політичної співпраці країн ЄС через розвиток автономних від НАТО військових структур і підрозділів в рамках Спільної зовнішньої політики і політики безпеки стала найбільшим успіхом європейської політики лейбористів³¹. Проевропейська налаштованість уряду сприяла певному покращенню іміджу Британії на континенті. Однак політика другого і третього складу кабінету міністрів Т. Блера (2001 – 2007 рр.) засвідчила, що поглиблення участі країни в інтеграційних процесах мало значною мірою декларативний, непослідовний і кон'юнктурний характер³². Неприєднання до шенгенської зони, відтермінування (фактична відмова) рішення про приєднання до єврозони, блокування федералізації ЄС в ході європейського конституційного процесу, неухильне слідування у фарватері міжнародних амбіцій США дали підстави визначати зовнішню політику лейбористів як продовження тетчеризму в нових умовах³³. Рішення про беззаперечну участь Британії у війні з Іраком у 2003 році спільно зі США мало наслідком загострення відносин з Францією і Німеччиною, заперечило лідерські амбіції країни на континенті і стало початком кінця правління самого Т. Блера і Лейбористської партії загалом.

Європейська політика лейбористського уряду Г. Брауна (2007 – 2010 рр.) в цілому стала продовженням лінії попередника і мала найбільшим досягненням підписання Лісабонського договору ЄС в грудні 2007 року. За оцінками британської історіографії Г. Браун проявив менше активності щодо ЄС, ніж його попередник³⁴.

Нищівна поразка КПВБ на парламентських виборах у 1997 р. (165 місць в Палаті громад замість 336, здобутих у 1992 р.) викликала деморалізацію партії. Продовжен-

ня внутрішньопартійного протистояння уповільнило процеси ідеологічного оновлення і призвело до переважання консолідованої групи євроскептиків, лояльних до спадку М. Тетчер. Торі, перейшовши у статус опозиції, радикалізували погляди на євроінтеграцію, виступивши за перегляд умов участі Британії в ЄС. Позиція партії опиралася на настрої населення, більше половини якого так чи інакше не підтримує поглиблення євроінтеграції³⁵.

Частина проєвропейських депутатів консервативної фракції Палати громад, серед них і колишні провідні члени Кабінету міністрів М. Хезлтайн, К. Кларк, Дж. Хау, пішли на співпрацю з лейбористами і ліберальними демократами, створивши міжпартійну групу «Європейський рух». Однак це була незначна меншість депутатів-консерваторів. Більшість у КПВБ належить поміркованим євроскептикам, тому після чергового провального результату на загальних виборах у 2001 р. керівництво партії дистанціювалося від крайніх позицій прихильників М. Тетчер. В основу маніфесту консерваторів на виборах до Європарламенту 2004 р. «Британія понад усе» покладено такі ідеї: «гнучка Європа», де кожна країна може обирати рівень співпраці; посилення впливу національних парламентів; розвиток вільної торгівлі як головної мети діяльності ЄС; національний контроль за зовнішньою та військовою політикою і посилення НАТО; зміцнення відносин зі США³⁶. Торі виступили проти європейської конституції і приєднання до єврозони. Ці пункти увійшли до програми КПВБ на парламентських виборах 2005 р., які вона програла лейбористам.

На партійній конференції КПВБ в грудні 2005 р. лідером партії обрано Д. Кемерона, з яким небезпідставно пов'язували її ідеологічне оновлення і зростання популярності як запоруку очікуваного повернення до влади.

Розглядаючи зміни партійно-політичного ландшафту Великої Британії не можемо оминати феномен Партії ліберальних демократів (далі – ПЛД), що є третьою за чисельністю політичною силою Британського парламенту. З 1992 р. ПЛД стабільно набирає близько 20 % голосів на загальних виборах і часто випереджає провідні партії

на місцевих виборах. Партія є наступницею історичної Ліберальної партії Англії (віги), що у міжвоєнний період поступилася позиціями лейбористам. Створивши передвиборчий Альянс, ліберали згодом об'єдналися з Соціал-демократичною партією (продукт розколу Лейбористської партії на початку 1980-х рр.). Наявність останнього сегмента в партії надала ліберальним демократам ідеологічної близькості до лейбористів.

ПЛД тривалий час зберігала політичну рівновіддаленість від двох провідних партій. Перед виборами 1997 р. лейбористи запропонували ПЛД співпрацю з перспективою формування об'єданого центристського блоку в парламенті. Існувала таємна домовленість про формування коаліційного уряду, але впевнена перемога лейбористів нівелювала ці плани³⁷. Втім консультативно-законодавча і регіональна співпраця між партіями не припинялася. Їх основними точками дотику стали ідеї соціально орієнтованої ринкової економіки, прихильність до євроінтеграції, підтримка конституційних реформ і модернізації виборчої системи.

ПЛД вважає Європейський Союз головним джерелом безпеки і процвітання на континенті, гарантом безпеки і міжнародного впливу Великої Британії. Партія підтримує розвиток співпраці в рамках спільних політик ЄС, підписання Лісабонського договору. Ще до виборів 2010 р. ПЛД піддала різкій критиці антиєвропейські позиції консерваторів, недостатню європейську активність і «покірний» атлантизм лейбористів³⁸. Ліберал-демократам притаманне критичне ставлення до відносин зі США. На відміну від лейбористів і консерваторів, партія рішуче виступила проти військового вторгнення до Іраку без санкції ООН. ПЛД негативно оцінює програму модернізації ядерного арсеналу ВМС Британії на основі американських балістичних ракет «Трайдент». Тому прихід до влади ліберальних демократів як проєвропейської сили за будь-якої політичної конфігурації може вплинути на контекст євроінтеграційної політики країни.

Незважаючи на аналітичні прогнози можливості формування парламентсько-урядової коаліції лейбористів і ліберальних демократів, коаліційна конфігурація набула

іншого, менш прогнозованого, але більш прагматичного вигляду. Політичною подією року у Великій Британії стало повернення до влади консерваторів.

Окреслимо головні причини зміни влади в Сполученому Королівстві.

Глибока економічна криза, що за своїми показниками наблизила країну до головних жертв економічної рецесії в Європі – Греції, Іспанії і Португалії.

Зниження громадської підтримки уряду через психологічну втому більшості населення від тривалого правління Лейбористської партії, відсутність політичної харизми в прем'єр-міністра Г. Брауна і ряд допущених ним помилок під час передвиборчої кампанії. Врахуємо непростий політичний спадок урядів Т. Блера, з командою якого асоціювався Г. Браун. Відзначимо ефективну критику уряду опозицією, зокрема щодо європейської політики.

Масштабний політичний скандал через нецільове використання коштів членами парламенту, зокрема, прем'єр-міністром і провідними міністрами.

Фактор зміни поколінь у британському політикумі з приходом до управління провідних партій молодих, енергійних, харизматичних і водночас достатньо досвідчених політиків. Ефект Т. Блера спрацював у випадку з Д. Кемероном і Н. Клегом, сприявши зростанню популярності їх партій. Девід Кемерон у віці 43 років став наймолодшим прем'єр-міністром Великої Британії з 1812 року.

Ідеологічне зближення провідних політичних партій, що спостерігається в останнє десятиліття, веде до поступової нівеляції програмно-політичних розбіжностей між ними і спричиняє більш динамічну кореляцію електоральної підтримки конкретної партії. В основі нового партійно-політичного консенсусу перебуває традиційна ліберально-ринкова модель суспільства з індивідуальною свободою у поєднанні з донедавна неприйнятними для консерваторів активною соціальною політикою держави і солідаризмом. Нова програма КПВБ визначена її лідерами як «ліберальний консерватизм». Консенсус помітний навіть щодо стратегічних питань

відносин з ЄС. Критичне ставлення до вступу країни у єврозону, передачі частини управлінських функцій з національного на наднаціональний рівень, усвідомлення необхідності активної ролі Британії у функціонуванні ЄС притаманні для всіх найбільших партій.

В основу зовнішньополітичної програми КПВБ на загальних виборах 2010 р. було покладено згадуваний «ліберальний консерватизм». Лібералізм у зовнішній політиці новітні ідеологи консерваторів трактують як відкритість та активну позицію Британії у мультиполярному світі, дотримання прав людини, принципу законності у міжнародних справах. Консервативна складова передбачає практичність і прагматизм, тобто участь у тих міжнародних проектах, що відповідають національним інтересам³⁹.

Передвиборчі позиції консерваторів з європейських питань відзначалися усталеним євроскептицизмом з елементами тетчерівського ревізіонізму і прагматично-великодержавного підходу. Визначальним фактором формування цих позицій став процес ратифікації Лісабонського договору ЄС, що набув чинності 1 грудня 2009 року. Проблема Лісабонського договору і його наслідків для Британії стала центральною як у внутрішньопартійних дискусіях КПВБ, так і в їх передвиборчій стратегії боротьби з лейбористами у сфері зовнішньої політики. Передвиборчий маніфест партії 2010 р. «Запрошення сформувати Британський парламент» в параграфі «Відкрита і демократична Європа» містив такі позиції: активна участь Британії в ЄС; неможливість передачі повноважень наддержавним органам ЄС без національного референдуму; необхідність повернути державі повноваження в галузях дотримання прав людини, юстиції і правосуддя, соціального захисту, трудового законодавства; британським інтересам відповідає Євросоюз як об'єднання держав і заперечення його федералізації; оцінка ратифікації урядом Лісабонського договору як зрада демократичних традицій країни; відмова від участі в зоні євро⁴⁰. Головними завданнями співпраці в ЄС визначено економічний розвиток, боротьбу зі змінами клімату і глобальною бідністю, енергетична безпека.

Аналіз тексту маніфесту КПВБ засвідчує перемогу в рядах партії поміркованих позицій. Лідеру консерваторів Д. Кемерону успішніше від своїх попередників вдається маневрувати між внутрішньопартійними угрупованнями. Вже на ранньому етапі передвиборчої кампанії 2010 р. керівництво партії відкинуло можливість одностороннього виходу країни з Лісабонського договору, на чому наполягали крайні євроскептики. Згодом Д. Кемерон заперечив можливість загальнодержавного референдуму з цього питання, формально пославшись на економічну кризу в країні⁴¹. Також він відкинув ідею партійних радикалів щодо проведення референдуму про перегляд умов участі Британії в ЄС в галузях трудового права і судочинства.

Лібералізація передвиборчої риторики керівництва КПВБ насамперед пов'язана із зовнішнім чинником, адже ЄС і США неодноразово висловлювали стурбованість щодо антиєвропейських настроїв у партії, яка за усіма прогнозами випереджала лейбористів. Помірковано-прагматична позиція лідера КПВБ Д. Кемерона дозволила пом'якшити негативний міжнародний резонанс, пов'язаний з переходом у 2009 р. депутатів від КПВБ у Європарламенті з провідної групи Європейської Народної Партії до крайньої правої групи «Європейські консерватори і реформи».

Однак конструктивно-поміркована позиція керівництва КПВБ щодо ЄС коштувала йому істотних поступок впливовій партійній групі крайніх євроскептиків. Окрім виходу торі зі складу Європейської Народної Партії згадаємо також оголошення планів щодо подання до парламенту трьох законопроектів про суверенітет: внесення змін до Акту про Європейські Співтовариства 1972 р. щодо обов'язкового проведення референдуму з питань укладення майбутніх договорів ЄС; прийняття Акту про суверенітет Королівства щодо схвалення парламентом передачі повноважень міжнародним наднаціональним структурам; ухвалення спеціального акту, покликаного попередити реалізацію наданої Лісабонським договором можливості Європейської Ради застосовувати при прийнятті рішень з окремих питань заміну процедури

одностайного голосування голосуванням більшістю без схвалення Британського парламенту⁴². Не оминув увагою Д. Кемерон традиційної проблеми необхідності перегляду розміру внесків до бюджету ЄС.

Окремим пунктом програми КПВБ стала участь у Спільній політиці безпеки і оборони ЄС, яку євроскептики традиційно вважають «французькою схемою», що має на меті підірвати вплив НАТО в Європі. Сам Д. Кемерон в публічних передвиборчих виступах намагався уникати цієї теми. У маніфесті КПВБ 2010 р. передбачено пункт про недоцільність витрат держави на бюрократичні ініціативи ЄС з оборони і плани щодо перегляду участі Британії в Європейському Оборонному Агентстві⁴³.

Програма ПЛД опонувала скептицизму консерваторів, відзначаючись прагматичним єврооптимізмом. Партія розкритикувала ізоляціоністські позиції консерваторів. Лідер партії Н. Клег, який має десятирічний досвід роботи в євроструктурах, засудив виключну орієнтацію зовнішньої політики Британії на «особливі відносини» зі США, охарактеризувавши політику лейбористських урядів як «збанкрутілий атлантизм», що не відповідає вимогам мультиполярного світу⁴⁴. Британія одна з небагатьох держав, здатних заповнити вакуум лідерства в Європі. Тому Н. Клег закликав до лідерства насамперед у європейській співпраці з безпеки та оборони, що здатна покращити безпеку ЄС і водночас посилити НАТО⁴⁵.

Перемога КПВБ на загальних виборах 2010 р. і необхідність формування парламентсько-урядової коаліції змусили партію піти на політичний союз з лібералами. Незважаючи на спроби лейбористів, які зазнали найбільшої поразки з 1931 р., зберегти владу через формування коаліції меншості, ліберал-демократи підтримали право консерваторів як переможців формувати уряд. Творення принципово нової ідеологічно неординарної політичної владної конфігурації породило ряд ризиків для реалізації внутрішньої і зовнішньої політики країни. Найвагомішою сферою цих ризиків стали саме перспективи участі Великої Британії в Європейському Союзі.

Узагальнену відповідь на питання про пріоритети європейської політики коаліційного уряду Великої Британії може дати аналіз його програми «Коаліція: наша програма для уряду». Коаліція проголосила бачення активної і позитивної ролі Британії в ЄС з метою розвитку співпраці в умовах таких головних викликів, як проблеми конкурентоспроможності на світових ринках, глобального потепління і бідності. Програма містить застереження в дусі класичного консерватизму і відзначається відсутністю конкретного стратегічного плану дій, адекватного проголошеним амбітним прагненням. Зокрема, підтверджено передвиборчі обіцянки КПВБ: неможливість подальшої передачі повноважень від Лондона до Брюсселя без референдуму і схвалення парламентом; мінімізація впливу трудового законодавства ЄС на британську економіку; відмова від приєднання до зони євро (принаймні на час каденції поточного складу парламенту); збереження цілісності британської системи правосуддя; необхідність захисту національних інтересів в переговорах про майбутній бюджет ЄС; підтримка подальшого розширення Євросоюзу⁴⁶.

Загальний еkleктичний характер коаліційної програми свідчить як про неготовність насамперед консерваторів – «старшого» партнера по коаліції, запропонувати комплексну стратегію співпраці з ЄС, гідну лідерських амбіцій Британії, так і про компромісний характер документа, покликаний за формою викладу задовольнити євроскептиків, а за змістом – партнерів по коаліції ліберальних демократів. Насамперед у програмі не йдеться про перегляд, тим більше про відмову від участі Британії в Соціальній хартії ЄС, трудовому законодавстві, системі кримінальної юстиції. Декларація про недопустимість подальшої передачі повноважень органам ЄС стала швидше даниною передвиборчій риториці, адже Союз з вступом у дію Лісабонського договору за оцінками експертів як мінімум на десятиліття зупинив спроби інституційного реформування. У програмі не йдеться про перспективу участі країни в ключових напрямках розвитку ЄС, як от СЗПБ, що дає підстави прогнозувати продовження традиції стратегічної вибірковості і тактичної ситуативності європейської політики британського уряду, зокрема в зазначеній сфері.

Аналіз коаліційної програми свідчить про поступки ліберальних демократів у зовнішній політиці. Окрім питань євроінтеграції найбільш суттєвими поступками стали відмова від вимоги щодо термінового виведення британських військ з Афганістану і згода на оновлення британського ядерного арсеналу на основі американських балістичних ракет «Трайдент». Однак, як зазначають експерти, завуальовані, але неподолані розбіжності між владними партіями із зазначених питань можуть проявитися в політичних суперечках насамперед на парламентському рівні під час голосування за конкретні законопроекти і вплинути на стійкість коаліції⁴⁷.

Отже, в ході реалізації європейської політики Д. Кермерон і консерватори змушені долати як традиційні внутрішні перепони у вигляді євроскептично налаштованих партійної більшості і значної частини суспільства, міжнародний тиск європейських партнерів і США (останні не зацікавлені у зменшенні впливу Лондона на процеси в ЄС), так і принципово новий фактор тиску – прихильного до євроінтеграції політичного партнера ПЛД. Головною проблемою, яка визначає пріоритети діяльності уряду є подолання наслідків економічної кризи, що є неможливим без кооперації із зарубіжними партнерами, насамперед європейськими. Тому перші кроки коаліційного уряду засвідчили цілком прагматичну мету – віднайти прийнятний компроміс з партнерами по ЄС в головних питаннях та одночасно «зберегти обличчя» всередині країни.

Першим кроком нового уряду в європейській політиці стала розробка анонсованого в тронній промові Королеви Єлизавети II Акту про Європейський Союз, що повинен втілити головну ідею консерваторів про обов'язковість референдуму з питань передачі частини владних повноважень до ЄС у майбутньому. Ідея про інший білль – Акт суверенітету Королівства, за допомогою якого євроскептики сподівалися припинити дію актів ЄС і рішень Європейського Суду на території Великої Британії, урядом відкладена для вивчення, що фактично означає забута⁴⁸. Кабінетом міністрів проголошено «новий підхід» до європейської політики,

в основі якого – захист державних інтересів і більша відповідальність уряду перед британцями за діяльність в ЄС, що не суперечитиме прагненням відігравати конструктивну роль у покращенні функціонування Співтовариства⁴⁹. Пріоритетними сферами співпраці з партнерами по ЄС визначено розвиток спільного ринку і торговельних зв'язків, енергетики і транспортної інфраструктури, що засвідчили перші візити Д. Кемерона до Німеччини і Франції та його участь в засіданнях Європейської Ради. Британський уряд проявляє значний інтерес до стабілізації фінансово-банківської галузі європейської економіки в рамках зони євро, яка є найбільшим торговельним партнером країни (понад 40 % її експорту).

Привертає увагу активна позиція британського уряду у сфері Спільної зовнішньої політики ЄС. Форін Офіс підтримав необхідність розвитку співпраці у напрямі дієвого підвищення колективного голосу Співтовариства в світі як засобу забезпечення інтересів його країн-членів. Керівництво Британії долучилося до обговорення в євроструктурах проблеми іранського ядерного потенціалу, ініціювало детальний розгляд ситуації в регіоні Західних Балкан з метою посилення підготовки його країн до членства в ЄС та активізацію переговорів про членство Туреччини. Британія підтримала відновлення міжнародних переговорів щодо об'єднання Кіпру, сприяла прийняттю позитивного рішення Європейської Ради щодо підписання угоди про вільну торгівлю ЄС з Південною Кореєю, ухваленню декларації про лібералізацію торгівлі з Пакистаном та Індією.

Перші кроки уряду Д. Кемерона на зовнішній арені засвідчили бажання розвивати співпрацю з країнами Центрально – Східної Європи, залучаючи інструменти ЄС. Принципове значення має усталена з початку 1990-х років практика Форін Офісу з концентрації особливої уваги і зусиль на розвитку відносин з т. зв. «малими країнами ЄС», більшість з яких належали до сателітів або входили до складу СРСР, а сьогодні є «молодими демократіями» Європи. Ці країни вважаються носіями досвіду швидкої та ефективної демократизації, а тому є зразком для країн-

кандидатів на членство в ЄС, або тих, що на нього претендують у перспективі, як-от Україна. Такий підхід, на думку британців, повинен бути невід'ємним елементом зовнішньої політики ЄС, що органічно поєднується з їх прихильністю до розширення Євросоюзу як міждержавного об'єднання на протидію поглибленню наднаціональних процесів.

У цьому контексті уряд Великої Британії підтвердив традиційну підтримку євроінтеграції України. КПВБ в особі Тіньового міністра закордонних справ У. Хейга ще у 2006 р. заявила про однозначну підтримку подальшого розширення ЄС і членства в ньому України⁵⁰. В березні 2008 р. парламентські фракції трьох провідних партій Британії прийняли спільну заяву про підтримку набуття членства України в ЄС. Зміст цих заяв підтвердив лідер консерваторів Д. Кемерон під час зустрічі з Президентом України В. Ющенком у жовтні 2008 р. в Лондоні. Міністр з питань Європи Д. Лідінгтон під час візиту в Україну 13 жовтня 2010 р. заявив про принципову готовність його уряду підтримати укладення угод про вільну торгівлю та асоціацію між Україною і ЄС, що потребує від самої України значного прогресу у проведенні економічних і політичних реформ⁵¹.

Окрім наповнення змістовної частини європейської політики урядом проголошено прагнення розширити британську присутність в інституціях Євросоюзу через збільшення кадрового представництва. Керівництво Форін Офісу піддало критиці кадрову політику попереднього уряду на цьому напрямі як результат недостатньої уваги до питань впливу країни в ЄС. Зокрема, у 2007 р. кількість британських посадовців на рівні директорату Європейської Комісії зменшилася на третину. Велику Британію, на яку припадає 12 % населення ЄС, представляло лише 1,8 % чисельності штатних працівників Єврокомісії, що значно менше від представництва інших найбільших держав Співтовариства⁵². В системі Кабінету міністрів посилено міжвідомчу координацію з європейської політики через створення Комітету з європейських справ і Ради національної безпеки.

Отже, результати парламентських виборів 2010 р. у Великій Британії стали точкою відліку нового політичного циклу. Формування вищої державної влади на нових політичних засадах, пошук нового формату політичного консенсусу сприятиме виробленню якісно іншої специфіки реалізації внутрішньої і зовнішньої політики держави.

Протягом другої половини ХХ ст. у Великій Британії сформувалися специфічні підходи до євроінтеграції, що ґрунтуються на сформованих століттями стереотипах національно-державної величі і відокремленості від європейських регіональних справ, об'єктивних реаліях соціально-економічного розвитку. Тому в політичній практиці переважають помірковані підходи до участі в євроінтеграції. Неоднозначність європейської політики Британії зумовлена пошуками власного місця в динамічному міжнародному середовищі, що здійснюють її уряди.

Провідні позиції у формуванні стратегії і реалізації європейської політики країни історично належать КПВБ, яка шляхом складних внутрішньопартійних дискусій намагається знайти ефективну рівновагу між традиційними державними інтересами, що ґрунтуються на концепції парламентського суверенітету, усталених зовнішньополітичних орієнтирах, та об'єктивною необхідністю інтеграції в європейські процеси. Глибока криза партії останніх двох десятиліть, значною мірою зумовлена саме практикою вирішення європейської дилеми, сприяла виходу на перші ролі державно-політичного життя оновленої Лейбористської партії. Однак її модель участі в євроінтеграції відрізнялася від консервативної тактично, а не стратегічно і виявила ті ж слабкі сторони.

Повернення до влади консерваторів у 2010 р. викликало переважно стримані прогнози щодо участі Великої Британії в ЄС. Однак при аналізі європейської політики нового уряду необхідно враховувати, що сучасні умови участі країни в євроінтеграції істотно відрізняються не лише від часів тетчеризму, але й недалекого минулого «нового лейборизму» і визначаються такими факторами: високим рівнем інтегрованості британської економічної

і політичної систем у спільні політики ЄС та наявністю відповідних інтересів на континенті; важкими наслідками світової економічної кризи для британської економіки; інтересом США до розвитку стабільного і достатньо сильного європейського об'єднання; юридичними зобов'язаннями у зв'язку з приєднанням до Лісабонського договору; паузою в інституційному реформуванні ЄС; спільністю інтересів Великої Британії та ЄС в цілому у вирішенні проблем глобального потепління, енергетичної безпеки, розвитку спільного ринку, боротьби зі злочинністю і тероризмом, міграції, зростання конкуренції з боку східноазійських економік, що потребують регулювання на міжнародному рівні. Відбулося довгоочікуване припинення протистояння угруповань КПВБ з євроінтеграції. Прогнозовано активну роль в реалізації європейської політики Британії відіграватимуть проєвропейськи налаштовані ліберальні демократи, реальний політичний потенціал яких залишається загадкою для самих британців.

Політика нового британського уряду у відносинах з ЄС відзначається традиційними рисами, насамперед відсутністю комплексної стратегії їх розвитку, що матиме наслідком переважно тактично-ситуативний характер участі країни у вирішенні більшості європейських проблем, і збереженням дієвості концепції секторальної (вибіркової) інтеграції.

Уряд досить наполегливо намагається дотримуватися ключових принципів своєї поміркованої програми, що не завжди відповідає діалектиці співпраці в рамках членства в Євросоюзі. Свідченням цьому стала відмова Д. Кемерона приєднатися до розробки Договору ЄС «Євро-плюс Пакт» (Euro Plus Pact), озвучена на саміті Євросоюзу в Брюсселі 8-9 грудня 2011 року. Велика Британія стала єдиним членом ЄС, який відмовився долучитися до розгляду проекту угоди, ініційованої урядами ФРН і Франції, спрямованої на підвищення рівня уніфікації фінансово-економічної, трудової і соціальної політики держав-членів в умовах кризи, що неминуче матиме наслідком посилення контролю європейських комунітарних структур над національними

економіками. Такий зміст договору суперечить концептуальним позиціям європейської політики консерваторів. Відмова від участі в євросоні і відсутність достатніх гарантій британським державним інтересам стали приводами для критичної позиції Д. Кемерона⁵³.

Незважаючи на певні об'єктивні економічні причини такого рішення, дії прем'єр-міністра викликали значний резонанс в британському політикумі. Відбувся перший серйозний конфлікт в лавах урядової коаліції, адже ліберальні демократи розкритикували рішення Д. Кемерона як таке, що загрожує міжнародному авторитету країни. Очевидно керівництву КПВБ доведеться пригадати і врахувати історичні прецеденти часів М. Тетчер і Дж. Мейджора, коли саме ключові питання євроінтеграції стали нездоланим бар'єром для перспектив урядів консерваторів і кар'єри їх тогочасних лідерів.

Визначальною тенденцією відносин країни з Євросоюзом стане їх подальша прагматизація. Головним завданням уряду є продовження роботи в рамках ЄС у таких напрямках, як економічне реформування («Лісабонський порядок денний»), формування спільного енергетичного ринку, боротьба зі змінами клімату, розвиток кооперації у сфері внутрішньої безпеки, посилення міжнародного політичного впливу ЄС через механізми спільної зовнішньої політики і навіть розвиток Спільної політики безпеки та оборони. Останній напрям європейської співпраці традиційно викликає найбільше застережень серед британського євроскептичного політикуму. Однак в питаннях підвищення конкурентоздатності держав Європи у військово-промисловому комплексі, посилення оперативної спроможності ЄС реагувати на виклики сучасного світу, розвитку його взаємодії з НАТО Британія має великі інтереси та можливості. Головна проблема участі країни в ЄС – здатність уряду та особисто прем'єр-міністра здійснювати активну і послідовну політику на європейському напрямі, не віддаляючись від проблем Євроспільноти.

Визначальними для європейської політики Великої Британії на найближчі роки стануть два фактори. По-перше, результати європейського бюджетного процесу, чергова ак-

тивна фаза якого уже розпочалася, а саме – розмір «британського чека» в ЄС. По-друге, неухильне наближення наступного електорального циклу, що традиційно для Британії означає зростання політизації європейської проблематики і нестиме загрозу поляризації міжпартійних інтересів в парламентсько-урядовій коаліції. Питання про ефективність останньої, а отже її довговічність, залишається головною інтригою політичного життя країни.

Примітки:

¹Яковенко Н. Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство / Яковенко Н.Л. – К.: Науковий світ, 2003. – С. 53.

²Крушинський В.Ю. Великобританія в європейських інтеграційних процесах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Крушинський В.Ю. – К., 2004. – 32 с.

³Неприцький О.А. Велика Британія та європейська інтеграція (90-ті роки ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Олександр Анатолійович Неприцький. – Вінниця, 2003. – 230 с.

⁴Ямпольська Л.М. Інтеграційні процеси в Європі та Велика Британія (1973 – 1997 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Ямпольська Л.М. – Харків, 2004. – 20 с.

⁵Гогунська Т.О. Формування та реалізація зовнішньополітичних принципів кабінетів М. Тетчер на європейському та американському напрямках (1979 – 1990 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Гогунська Т.О. – Одеса, 2003. – 20 с.

⁶Храбан І. «Третій шлях» Великої Британії в європейській політиці / І. Храбан // Людина і політика. – 2004. – № 2. – С. 112-121.

⁷Перебудов С.П. Тони Блэр / Перебудов С.П. – М.: ИНИОН РАН, 1999. – 120 с.

⁸Капитонова Н.К. Великобритания в конце ХХ – начале ХХІ века: от консерваторов к лейбористам: учебное пособие / Капитонова Н.К. – М.: МГИМО (У) МИД России, 2003. – 128 с.

⁹Великобританія: епоха реформ / под ред. Ал.А. Громыко. – М.: Издательство «Весь Мир», 2007. – 536 с.

¹⁰Терентьев А. А. Торийская внешняя политика Тони Блера // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 10. – С. 45-53.

¹¹Валуев А.В. Европейское направление внешней политики Великобритании при новых лейбористах: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.15 / Антон Вадимович Валуев. – Санкт-Петербург, 2007. – 188 с.

¹²Брункевич Д.В. Консервативная партия Великобритании и Европейский Союз 1990 – 2004 гг.: автореф. дис. на соискание ученого степени канд. ист. наук: 07.00.03 «Всемирная история» / Брункевич Д.В. – Ярославль, 2005. – 20 с.

¹³Кузьмичева Л.О. Великобритания и европейская интеграция: поход британских лейбористов (1988-2001 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / Лариса Олеговна Кузьмичева. – М.: РГБ, 2005. – 213 с.

¹⁴Морозов А. Факторы формирования политики Великобритании в отношении ЕС: дис. ... канд. ист. наук: 23.00.04 / Артемий Михайлович Морозов. – Москва, 2008. – 185 с.

¹⁵Beloff, M. Britain and European Union. Dialogue of the deaf / Beloff, V. – Houndsmills, Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press Ltd.; New York: St. Martin's Press, 1996. – 172 p.

¹⁶Grant Ch., Barysch K., Brady H. Cameron's Europe: Can the Conservatives achieve their EU objectives? / Grant Ch., Barysch K., Brady H. – London: Centre for European Reform, 2009. – 42 p.

¹⁷George, St. An awkward partner: Britain in the European Community, 2-nd editions / George, St. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 298 p.

¹⁸Forster, A. Euroscepticism in Contemporary British Politics: Opposition to Europe in the Conservative and Labour Parties Since 1945 / Forster, A. – London: Routledge, 2002. – 250 p.

¹⁹Williams, Paul D. British Foreign Policy Under New Labour, 1997-2005 / Williams, Paul D. – London: Palgrave, Macmillan Press, 2005. – 220 p.

²⁰Ash, T. Image and reality in Europe / T. Ash // The Blair Effect, The Blair Government, 1997-2001; ed. by A. Seldon. – London: Little, Brown and Co., 2001. – P. 120-134.

²¹Daniels, Ph. From Hostility to Constructive Engagement: the Europeanisation of the Labour Party / Ph. Daniels // *West European Politics*. – 1998. – V. 21. – January. – P. 72-96.

²²Seldon A. The Net Blair Effect. A Foundation Government / Seldon A. // *The Blair Effect, The Blair Government, 1997 – 2001*; ed. by A. Seldon. – London: Little, Brown and Co., 2001. – P. 8-23.

²³Gamble, A. *Between Europe and America: The Future of British Politics* / Gamble, A. – Basingstoke; New York: Palgrave, 2003. – 145 p.

²⁴Smith, J., Tsatsas, M. *The new bilateralism: The UK's relations within the EU* / Smith, J., Tsatsas, M. – London: Royal Institute of International Affairs, 2002. – 80 p.

²⁵Pilkington, C. *Britain and the European Union today* / C. Pilkington, 2nd ed. / Pilkington, C. – Manchester, 2001. – 150 p.

²⁶Young, John W. *Britain and European Unity, 1945-1999* / Young, John W. – London: Palgrave, 2000. – 320 p.

²⁷Яковенко Н.Л. Там само. – С. 53.

²⁸Крушинський В.Ю. Там само. – С. 11.

²⁹Тэтчер М. *Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира* / М. Тэтчер; [пер. с англ.]. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – С. 411.

³⁰*You can only be sure with the Conservatives. The Conservative Manifesto 1997*. – London: Published by Conservative Central Office, 1997. – P. 45.

³¹Грубінко А.В. Велика Британія біля витоків європейської політики безпеки і оборони: роль, пріоритети, суперечності / А.В. Грубінко // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2009. – Випуск 87. – Ч. II. – С. 18-28.

³²Валуев А.В. Там само. – С. 143.

³³Терентьев А.А. Там само. – С. 53; Seldon A. I bid. – P. 21.

³⁴Grant Ch. *Why is Britain eurosceptic?* / Grant Ch. – London: Center for European Reform, 2008. – P. 1.

³⁵*Великобританія: епоха реформ* / под ред. Ал.А. Громыко. – М.: Издательство «Весь Мир», 2007. – С. 88.

³⁶*Putting Britain First. The Conservative European Manifesto. European Elections 10th June 2004*. – London: Printed by Belmont Press, 2004. – 26 p.

³⁷Блер Т. Шлях / Блер Т.; [пер. з англ. П. Тарашук]. – К.: Темпора, 2011. – С. 129.

³⁸Liberal Democrats back plans for strong Europe to defend British interests. Tue, 16 Sep 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.libdems.org.uk/news>

³⁹The Conservative Manifesto 2010. – London: Printed by Pureprint Group, April 2010. – P. 109.

⁴⁰I bid. – P. 113-114.

⁴¹Grant Ch. What to do about the Lisbon treaty? Four options for the Conservatives / Grant Ch. – London: Center for European Reform, 2009. – P. 4.

⁴²Grant Ch., Barysch K., Brady H. I bid. – P. 8-9.

⁴³A new covenant for our armed forces and their families. The Conservative Armed Forces Manifesto 2010. – London: Printed by Copyprint UK Ltd, 2010. – P. 15.

⁴⁴The Liberal Democrats View of Defence and Security Policy / Royal United Services Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusi.org/analysis>

⁴⁵Liberal Democrat Policy Briefing. Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.libdems.org.uk>

⁴⁶The Coalition: Our programme for government. – London: Cabinet Office, May 2010. – P. 20.

⁴⁷Скосьєрев В. Главою правительства Британии стал Кэмерон. Тори создали коалицию с либерал-демократами / В. Скосьєрев // Независимая газета. – 2010. – 13 мая.

⁴⁸Grant Ch. Will the Conservatives' charm offensive endure ? / Ch. Crant // CER Bulletin. –2010, June/July. – ISSUE 72. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cer.org.uk/articles>

⁴⁹Foreign Secretary opens the European Affairs debate. News. 03 June 2010 / Foreign and Commonwealth Office [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fco.gov.uk/en/news>

⁵⁰Якщо Україну не візьмуть до ЄС, то вона розвинеться у небезпечного монстра / Інформ. агентство «УНІАН» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news>

⁵¹Британія по-дружньому стурбована Україною / Інтерв'ю Міністра у справах Європи уряду Великої Британії Девіда Лідінгтона Українській службі «Бі-Бі-Сі» (12 жовтня 2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news>

⁵²Britain's Foreign Policy in a Networked World. The Foreign Secretary, William Hague, gave the following speech outlining the Govern-

ment's vision for UK foreign policy on 1 July 2010 / Foreign and Commonwealth Office [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fco.gov.uk/en/news>

⁵³PM reaction following EU talks in Brussels. Friday 9 December 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.number10.gov.uk/news>

Andriy Grubinko

**European policy of Great Britain after coming to power
conservative's and liberal democrat's coalition**

In the article partie's experience of realization Britan's European policy in the last quarter of XXth – beginning of XXIth centuries is analysed. Basic attention to the analysis of party ideological settings, programme points of main political parties on the eve parliamentary elections in 2010, coalition's first steps in the field of European integration is spared.

Key words: *European policy, Euro-integration, Great Britain, conservatives, liberal democrats.*

Надійшла до редколегії 08.10.2012 р.